

M. KACZYŃSKI

WPLYW PAWŁOWA NA ROZWÓJ PSYCHIATRII *)

Wpływ Pawłowa na rozwój psychiatrii — to przede wszystkim wpływ na rozwój pojęć o stosunku fizjologii do psychologii. W dobie teorii paralelizmu psychofizycznego, gdy czynności psychiczne i ich zaburzenia były ujmowane albo ze stanowiska czysto psychologicznego albo teoretyczno-refleksologicznego; w dobie także kierunku dynamicznego, który stracił kontakt z neurofizjologią, dając przez to beznadziejną dowolność interpretacji czynności psychicznych i ich zaburzeń — prace Pawłowa były zrozumiałym przełomem.

Czy może być niezrozumiałym, że ku nim zwróciły się umysły badaczy ujmujących materialistycznie czynności psychiczne?

Na miejsce bowiem wspomnianej dowolności interpretacyjnej Pawłow przedstawił doświadczalnie stwierdzone prawa i teorię odruchowości warunkowej, z których przedstawimy tutaj tylko podstawowe dane z interesującej nas dziś dziedziny normalnych i patologicznych czynności psychicznych.

Tak więc fizjologiczne czynności kory mózgu polegające na analizie i syntezie podnieć powinny być nazwane elementarnym, konkretnym myśleniem. Kora mózgu przedstawia obraz mozaiki, a procesy pobudzenia, hamowania, indukcji itd. tworzą układ dynamiczny z dążnością do systematyzacji i stworzenia stereotypu. Procesy nerwowe, które powstają w korze mózgu przy wytworzeniu i podtrzymywaniu tego stereotypu stanowią to, co się zazwyczaj oznacza jako uczucia. U człowieka występuje ponadto drugi układ sygnalizacyjny zlokalizowany w płatach czołowych. Powstaje on z kinestetycznych pobudzeń wychodzących z narządów mowy i stanowi mowę, abstrahowanie i uogólnianie sygnałów, nową analizę i syntezę i specjalnie ludz-

*) Polski Tyg. Lek. Nr 43. 1949.

kie myślenie, stwarzające najpierw ogólnoludzki empiryzm i naukę jako narzędzie bezgranicznej orientacji w sobie samym i świecie otaczającym. Mechanizm ruchu dowolnego, zjawiska snu i czuwania i wszelkie czynności psychiczne sprowadził Pawłow do procesu warunkowego, asocjacji i praw wyższych czynności układu nerwowego, które poznaliśmy w poprzednim referacie.

Pawłow pisał: „na korę mózgową padają bezustannie niezliczone podniety zarówno ze świata zewnętrznego, jak i wnętrza organizmu. Podniety te są przewodzone z obwodu przy pomocy mnóstwa specjalnych dróg i po dojściu do mózgu trafiają do określonych punktów i rejonów. Po drogach przewodzących płyną do kory mózgowej niezliczone ilości najrozmaitszych procesów dodatnich, do których w korze dołączają się procesy hamowania. Z każdego poszczególnego stanu komórek korowych, a stanów tych może być niezliczone mnóstwo, może się wytworzyć specjalny bodziec warunkowy“.

Tak oto w granicach doświadczeń i terminów fizjologicznych, tylko b. krótko przez nas podanych, przedstawiał Pawłow podstawy wyższych czynności układu nerwowego czyli tzw. „czynności psychicznych“ normalnych.

W literaturze całego niemal świata naukowego pojawiły się prace tłumaczące teorią odruchowości warunkowej wiele zjawisk życia osobniczego i zbiorowego. Na odruchowości warunkowej opiera się nasze postępowanie; organizacja, pracowitość i punktualność polegają na wyrobieniu odpowiednich połączeń kompleksów warunkowych; szczególne znaczenie mają odruchy warunkowe czasowe, które powinny być wyrabiane od dziecka. Tradycja, konserwatyzm to odruchy warunkowe bardzo stałe, ugruntowane. To co się nazywa „kulturą“ — to wielki kompleks odruchów w historii ludzkości z biegiem tysiącleci. Kultura wysoko wartościowa polega na bogatej pełni odruchów warunkowych w różnych dziedzinach życia psychicznego.

Znaczenie mechanizmu hamowania występuje jasno w ogólnej moralności, która jest szeregiem odruchów negatywnych — zakazów, u różnych ludzi różnie trwałych.

Pamięć jest kompleksem odruchów warunkowych. Tworzenie sądu, myślenia krytycznego opiera się na zjawiskach irradacji, koncentracji i hamowania różnicowego. Czynności twór-

cze człowieka są także odruchem warunkowym podobnie jak proces myślowy, wola czy uczucie. Pierwotne punkty podrażnienia kory promieniują i jeżeli osiągają duży stopień rozmiaru, to dochodzi do ich zetknięcia i skrzyżowania. To połączenie kilku torów jest połączeniem procesów korowo-mózgowych, jest odruchem warunkowym. W chwili zetknięcia się torów podrażnieniowych proces dotychczas nieświadomy zostaje nagle uświadomiony jako jakiś nagły pomysł, odkrycie, wynalazek.

We wszystkich tych czynnościach ma decydujące znaczenie indywidualność człowieka, jego kory, fizjologiczna moc ośrodków, intensywność rozprzestrzeniania się bodźców i w ogóle cała dynamika kory.

Akademia dzisiejsza jest nie tylko przedstawieniem obcego piśmiennictwa, lecz umożliwia nam także przegląd naszych osiągnięć naukowych w związku z twórczą działalnością Pawłowa.

Znane są powszechnie fizjologiczne prace polskich uczniów Pawłowa — Millera i prof. Konorskiego. A poza nimi, w Polsce, w dziedzinie psychiatrii tylko warszawska szkoła psychiatryczna, której twórcą był Mazurkiewicz, poświęciła — przede wszystkim i głównie w jego osobie — specjalną uwagę nauce Pawłowa. Szkoła ta bowiem od początku swego istnienia do dziś opiera się na materialistycznym ujęciu czynności psychicznych i ich zaburzeń.

I dlatego musimy tu nieco szerzej wypaśnić wpływ działalności Pawłowa na bieg polskiej myśli naukowej w dziedzinie psychofizjologii.

Mazurkiewicz głęboko zanalizował znaczenie naukowej twórczości — jak pisał — genialnego umysłu Pawłowa. Jak Pawłow widział w czynności odruchów bezwarunkowych zasadniczy element powstawania odruchów nabytych — tak Mazurkiewicz w uczuciowości podkorowej i popędowej widział pierwotne źródło wszelkiej aktywności psychicznej. Lecz zgodnie z zasadami dialektycznymi uczuciowość ta ulega etapowym przekształceniom jakościowym i po rzutowaniu na korowy narząd czołowy przedstawia się nam jako najwyższa ewolucyjnie uczuciowość sprzężona. Wszystko co psychiczne — to korowe i nabyte w rozwoju osobniczym w związku z zjawiskami świata zewnętrznego, z organizmem, działaniem — nabyte w akcie fizjologicznym od-

ruchu warunkowego. I wszystko to ulega ciągłym wpływom, ciągłej walce i przekształceniu jakościowemu, w trzech kolejnych etapach ewolucji. Przejście od elementarnych odruchowo-poznawczo-uczuciowych nastawień korowych do czynności wewnętrzkorowo-czołowych jest przejściem od tego co proste i niższe do tego co złożone i wyższe.

Teoria odruchowości warunkowej miała w omawianej dziedzinie polskiej myśli psychiatrycznej doniosłe znaczenie. Mechanizm odruchu warunkowego, który łącznie z wynikami analizy psychologicznej człowieka umieszcza Mazurkiewicz u progu ewolucji psychicznej — ma znaczenie zasadnicze, decydujące o dalszym rozwoju psychicznym, jeżeli się zważy na konieczność wyrabiania i kształcenia odruchów warunkowych od dziecka, o czym mówiliśmy wyżej. Ma znaczenie wielkie także i dlatego, że z tych odruchowo-warunkowych uczuciowych i intelektualnych torów mnemicznych — „śladów korowych“ — jak je nazywał Pawłow — wyrosnie drogą ewolucji nowa czynność wewnętrzkorowa, czynność psychologicznie prelogiczna.

Wyrazem fizjologicznym tej nowej wewnętrzkorowej czynności nerwowej są opisane przez Pawłowa odruchy „spóźnione“, którym Mazurkiewicz więcej niż ktokolwiek z badaczy nadał psychofizjologicznego znaczenia.

Prócz Mazurkiewicza także i Wilczkowski ze szkoły warszawskiej wykrywając odruchy psychologiczne w krwi mógł oprzeć ich podstawową fizjologiczną interpretację jedynie na odruchowości warunkowej Pawłowa.

To wszystko o czym powiedzieliśmy wyżej jest jasnym wyrazem wpływu Pawłowa na bieg myśli różnych badaczy w dziedzinie psychofizjologii normalnej. Przechodząc obecnie do psychofizjologii patologicznej i psychiatrii musimy na wstępie mocno podkreślić, że według Pawłowa istotą zarówno objawów nerwicowych jak i psychotycznych są zaburzenia praw dynamiki odruchów warunkowych.

Staramy się tu nie powtarzać danych w zakresie patologii wyższych czynności układu nerwowego, o których mówił prof. Konorski. Dlatego wspomnimy krótko, że Pawłow wykazał m. in. w swych znakomitych pracach mechanizm powstawania nerwic doświadczalnych, uzasadniając również ich leczenie z tego same-

go fizjologicznego stanowiska. Podkreślał przy tym znaczenie wyodrębnionych typów układu nerwowego, stwierdzając możliwość występowania gotowych neurotyków w typie słabym zwierzęcia. W specjalnym studium poświęconym histerii, Pawłow wyjaśnił znaczenie drugiego układu sygnalizacyjnego w genezie powstawania fantazyj, marzeń czy histerycznych zamroczeń. Dowolnie wywoływał i wyjaśniał poszczególne objawy chorób psychicznych: stereotypię, negatywizm, zmiany okresowe.

Pawłow łączył swe doświadczenia z myślą o zastosowaniu praktycznych ich wyników. Uzasadniał znaczenie wpływu leczniczego środków pobudzających i hamujących czynności układu nerwowego, wyjaśniając leczenie trwałym snem, obowiązującym dążeniem lekarza do zwiększenia hamowania ochronnego komórek w różnych stanach patologicznych reaktywnych, depresji czy katatonii. Metody te są stosowane dziś w psychiatrii z powodzeniem.

W piśmiennictwie psychiatrycznym pojawiły się następnie prace różnych autorów na temat interpretacji chorób psychicznych opartej na nauce Pawłowa. Jest niemożliwym streszczenie tu wszystkich prac, ani podanie opisu zaburzeń mechanizmów odruchowo-warunkowych, którymi autorzy tłumaczą zaburzenia psychiczne np. w porażeniu postępującym, psychozie maniako-melancholicznej itd.

Wspomnimy tylko, że doświadczenia dokonywane u porażonych postępujących stwierdziły, iż procesy hamowania przejawiały się u nich z wielką trudnością; powstawanie negatywnych odruchów warunkowych było tak utrudnione jak i ich różnicowanie. W późniejszych okresach stwierdza się dalsze osłabienie hamowania wewnętrznego, a nawet zanik dobrze wyrobionych odruchów warunkowych. Te zmiany fizjologicznie tłumaczą zanik elementów powściągliwości, czyli amoralne zachowanie się porażonych postępujących, bez potrzeby stwierdzania osłabienia t. zw. „wyższych uczuć“. W paranoi występuje spotęgowanie procesów podrażnienia, a osłabienie hamowania, wskutek czego pobudliwość pewnych części kory jest wzmożona i już ślad bodźca wystarcza u paranoika silną reakcją, trwającą nawet całe lata. W okresie pierwszym choroby reakcje chorego są silnie zgeneralizowane i wówczas widać jego nieufność i podejrzliwość. U chorych tych szczególnie łatwo wytwarzają się

połączenia drugorzędowe odruchów i stąd to rozszerzanie się koła prześladowców chorego.

W schizofrenii występuje słabość komórek nerwowych, które na różne czynniki bodźcowe ostre lub przewlekłe reagują obronnym hamowaniem, prowadzącym do stanu hypnoidalnego. Tak należy tłumaczyć negatywizm, stereoetypię, echopraksję i echolalię występujące u schizofreników; odruchy warunkowe były u nich b. słabe albo szybko znikwały lub w ogóle nie powstawały. Schizofrenia jest stanem trwałej hypnozy, gdyż objawy jej można widzieć u zahypnotyzowanych zwierząt.

Wszystkie te prace, opierające się jak widzieliśmy o prawa i teorię odruchowości warunkowej są dalszym wyrazem wpływu Pawłowa na rozwój myśli naukowej w psychiatrii.

Ten wpływ i u nas musiał się przejawiać, gdyż dyssolucyjny pogląd na zaburzenia psychiczne opiera się zasadniczo i wyłącznie na jak najgłębszym poznaniu obrazu etapów normalnej ewolucji, w której, jak mówiliśmy wyżej, okres odruchowo-warunkowy znajduje się u progu tej ewolucji. Toteż z warszawskiej szkoły psychiatrycznej nie mogło nie być pracy z tego zakresu.

I właśnie badania podstawowych typów chorób psychicznych wykazały istotnie zaburzenia odruchów warunkowych, które w świetle teorii ewolucyjno-dyssolucyjnej znajdują jednak specjalne wytłumaczenie. Badania te — także żywy wyraz naukowy Pawłowa — mogą być uznane tylko jako wstęp do dalszych przede wszystkim pracownianych i klinicznych poszukiwań i doświadczeń. Bo odnotowaliśmy właśnie nazwiska licznych autorów radzieckich, których najnowsze prace oparte o myśl i osiągnięcia Pawłowa potwierdzają tę myśl i przynoszą naukowe rezultaty, przed którymi stajemy z prawdziwym zastanowieniem i uznaniem. Wśród nich specjalnie interesują nas prace na temat układu wegetatywnego i jego stosunku do centralnego systemu nerwowego; w tej dziedzinie bowiem wyniki doświadczeń Orbeliego stały się fundamentem teorii ewolucyjnej.

Prace te w ogóle ukazują nam, psychiatrom, szerokie i nieznanne dotychczas możliwości naukowego poznania wyższych czynności układu nerwowego i ich zaburzeń.

Dlatego uznajemy też za słuszne przedstawienie tutaj stanowiska jednego z autorów radzieckich Fiedorowa, iż psychiatria

powinna więcej wyzyskać zdobycze fizjologii wyższych czynności układu nerwowego. Powinna wyzyskać fizjologiczny charakter stanów psychotycznych, typy układu nerwowego opisane przez Pawłowa, szczególnie ważne w patogenezie psychopatii i psychoz. Typ — to osobowość przedchorobowa, w której powstaniu decydujące znaczenie mają bodźce dodatnie i ujemne, endo i egzogenne. Psychiatria powinna ponadto uwzględnić występowanie warunkowych zespołów psychopatologicznych z uwzględnieniem leczenia, o którym mówiliśmy poprzednio. Osiągnięcia Pawłowa stanowiąc powinny przyrodniczo-naukowy fundament dla psychiatrii, ze szczególnym uwzględnieniem znaczenia wpływów socjalnych i organizacji typu nerwowego.